

УДК 327: [37.015.31:504]

Попова І. В.

Кандидат технічних наук, доцент Національного університету харчових технологій

МІЖНАРОДНІ ДОМОВЛЕНОСТІ ЩОДО ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ І ВИХОВАННЯ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Звертається особлива увага на те, що освіта є засадничим елементом сталого розвитку, забезпечуючи особистості можливість втілити в життя власні уявлення про суспільство. Одночасно екологічна освіта для сталого розвитку повинна сприяти вихованню в особистості нового складу мислення, за якого всі соціально-економічні та соціально-екологічні проблеми мають вирішуватися на засадах дбайливості й обачності.

Ключові слова: сталий розвиток, екологічна освіта, екологічне виховання.

Поняття сталого розвитку в його сучасному значенні було сформульовано в доповіді Міжнародної комісії з навколишнього середовища та розвитку (Комісія Брутланд) у 1987 р.: це розвиток, який забезпечує збалансоване вирішення соціально-економічних завдань, а також проблем сприятливого навколишнього середовища і природно-ресурсного потенціалу з метою задоволення потреб сучасного та наступних поколінь людства. Тобто, сутність концепції сталого розвитку полягає в необхідності збереження потенціалу (біологічного, ресурсного, екологічного тощо) планети Земля для наступних поколінь за рахунок значного зменшення антропогенного тиску на природне середовище.

У 1992 році в Ріо-де-Жанейро відбулася Конференція ООН з навколишнього середовища й розвитку, на якій розглядалися проблеми майбутнього планети Земля. Конференція стала однією із найважливіших подій розвитку людства в ХХ столітті, її рішенням було затверджено «Порядок денний на ХХІ століття». Цей програмний документ ставить для всіх країн світу головну мету на майбутнє — «просування шляхом сталого розвитку суспільства, за якого задовольняються потреби сучасності без загрози майбутнім поколінням задовольняти свої потреби,

що передбачає взаємне узгодження економічних, екологічних та соціальних чинників розвитку» [1, с. 23].

Об'єктивна необхідність стійкого розвитку у підсумковому документі конференції обґрунтовується тим, що «сучасна концепція соціально-економічного розвитку суспільства, заснована на задоволенні постійно зростаючих потреб людини за рахунок використання природних ресурсів, зштовхнулася з безліччю протиріч» [2, с. 232]. Природі заповіданий величезний збиток. Економічна машина цивілізації стала руйнівною силою для біосфери і навіть самої людини, не запропонувавши нічого для підтримки гармонічного стану навколишнього середовища. Людина, нерозумно використовуючи природні ресурси, поставила під загрозу здоров'я і благополуччя не тільки нинішніх, але і майбутніх поколінь. Забруднення атмосфери і водних джерел, потепління клімату, погроза озоновому шару атмосфери, нагромадження промислових і побутових відходів—це лише деякі результати безвідповідальної господарської діяльності людини.

Іншим не менш важливим результатом Конференції в Ріо-де-Жанейро стало «створення Комісії зі стійкого розвитку в рамках Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН). Первинним завданням цієї організації стала настійна рекомендація країнам і групам країн сформулювати національні і регіональні комісії зі стійкого розвитку для вироблення планів і стратегій його здійснення й основних напрямків їхньої роботи.

Діяльність ПРООН спрямована на реалізацію підходу до використання навколишнього середовища і природних ресурсів, що дозволяє дійсному поколінню всіх націй забезпечити гідний рівень життя і в той же час зберегти і захистити ключові екологічні системи планети, що важливі для виживання людини і гідного життя майбутніх поколінь» [3, с. 131].

Після конференції в Ріо-де-Жанейро відбулась ще низка масштабних заходів. Зокрема, протягом 90-х років міжнародна організація «Рада Землі» провела ряд акцій просвітницького характеру у всіх регіонах світу, важливий внесок у поширення відповідних ідей вніс процес обговорення «Хартії Землі», організований Міжнародним Зеленим Хрестом і Фондом «За виживання і розвиток людства». Окрім того, відбулись Міжнародна конференція зі стійкого розвитку Аральського моря (Нукус, вересень 1995 року), «Самміт Землі Ріо+5» (Нью-Йорк, 1997 рік), конференція «Навколишнє середовище для Європи» для нових незалежних держав (Орхус, 1998 рік), Конференція Міністрів з навколишнього середовища

і розвитку Азіатсько-Тихоокеанського регіону (м. Китаюсю, Японія, вересень 2000 р.) і, нарешті, Всесвітня зустріч на вищому рівні зі стійкого розвитку (Йоганнесбург, Південна Африка, вересень 2002 року), за результатами якої було прийнято Йоганнесбурзьку декларацію зі стійкого розвитку. У тексті декларації зазначається, що з моменту затвердження «Порядку денного на XXI століття» є значний прогрес у справі досягнення глобального консенсусу і партнерства між усіма народами на планеті. Як першочергове завдання на майбутнє учасниками зустрічі визнається «викорінювання бідності, зміна моделей споживання і виробництва, а також охорона і раціональне використання природної ресурсної бази в інтересах соціально-економічного розвитку» [4, с. 12].

На Всесвітньому саміті зі сталого розвитку у 2002 р. було сформульовано чотири принципи досягнення сталого розвитку людства: визнання проблеми; колективна відповідальність та конструктивне партнерство; рішучість у спільних діях; неподільність та єдність людської гідності.

Ці принципи по суті повторюють чотири основи освіти, які були зафіксовані у відомому звіті «Освіта: необхідна утопія» Комісії з освіти ЮНЕСКО («Звіт Делора»): «Освіта дає навички навчитися: пізнавати, жити разом, робити та жити».

Таким чином, освіта є навчальним, базовим елементом трансформації суспільства до сталого розвитку за рахунок забезпечення особистості можливість втілити свої уявлення про суспільство у життя. Саме така ключова роль освіти зафіксована у головних документах всесвітніх форумів зі сталого розвитку у 1992 та 2002 рр. Так, у главі 36 «Порядку денного на XXI століття» було записано, що освіта є фундаментом сталого розвитку. У Декларації, прийнятій на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку в 2002 році, відображено єдиний підхід лідерів світових держав до освіти як головного інструменту для створення гуманного, рівноправного та уважного до проблем людини суспільствам якому кожен індивід повинен мати свою людську гідність. Так, освіта вважається інструментом, спрямованим на вирішення таких важливих питань сталого розвитку, як боротьба з бідністю, розвиток сільських регіонів, охорона здоров'я, запобігання поширенню СНІДу, вирішення екологічних проблем, проблем збалансованого використання відновлюваних та невідновлювальних природних ресурсів, створення гендерно-чутливої системи освіти на всіх рівнях, а також широкого кола питань етичного та правового характеру.

У Резолюції Генеральної Асамблеї ООН щодо Десятиріччя грамотності та у Плані реалізації цілей цього Десятиріччя було проголошено,

що «загальна грамотність, по суті, сама забезпечує можливості для сталого розвитку, миру та демократії» [5, с. 8].

Таким чином, якісна освіта є необхідною (але недостатньою) умовою забезпечення сталого розвитку суспільства. За допомогою освіти можна прищеплювати цінності, виховувати поведінку та стиль життя, необхідні для забезпечення сталого майбутнього. Освіта має бути початковим елементом трансформації суспільства до сталого розвитку, який буде забезпечувати потреби людства у можливостях втілювати свої уявлення про такий розвиток у реальність. Вона повинна не тільки надавати наукові та технічні знання, а й забезпечувати відповідну мотивацію, пояснювати та здійснювати соціальну підтримку для формування навичок та їх використання. Ключовим завданням освіти у XXI сторіччі є розвиток мислення, орієнтованого на стале майбутнє.

Відповідно саме до такого бачення ролі освіти, на Всесвітньому саміті в Йоханнесбурзі була прийнята рекомендація Генеральній Асамблеї ООН розглянути питання щодо оголошення Десятиріччя освіти для сталого розвитку. У грудні 2002 р. Генеральна Асамблея ООН односторонньо прийняла резолюцію 57/254 «Про Декаду ООН освіти для сталого розвитку, починаючи з 1 січня 2005 року».

Таким чином, універсальний характер ідей сталого розвитку та відповідні міжнародні угоди привели до появи нового тину освіти «освіта для сталого розвитку» (Education for Sustainable Development), або «освіта в інтересах сталого розвитку» (далі ОСП). Очевидно, що головна причина появи ОСП це усвідомлення необхідності змін в освітній парадигмі з метою подальшого сталого розвитку суспільства, економіки та навколишнього середовища.

Як реакція європейської спільноти на рішення Всесвітнього форуму в Йоханнесбурзі та Генеральної Асамблеї ООН на V Конференції «Довкілля для Європи» (Київ, травень 2003 р.) міністри охорони навколишнього середовища країн членів Європейської економічної комісії (ЄЕК) ООН прийняли Заяву про освіту для сталого розвитку. На виконання цього документа у березні 2005 р. у Вільнюсі (Литва) на нараді високого рівня представниками міністерств охорони довкілля та освіти була прийнята Стратегія освіти для сталого розвитку ЄЕК ООН та Вільнюські рамки її виконання.

Концепція освіти для сталого розвитку в багатьох аспектах ще детально не розроблена, але вже зараз можна казати, що ОСП поряд із професійними екологічним, економічним та іншими видами освіти передбачає перехід до такої економічно та соціально орієнтованої моделі

навчання, в основі якої мають бути широкі міждисциплінарні знання, котрі базуються на комплексному підході до розвитку суспільства, економіки та навколишнього природного середовища. В основі ОСР лежать завдання, сформульовані у «Порядку денному на ХХІ століття»: — забезпечити просвіту з питань розвитку та збереження навколишнього середовища для громадян усіх вікових категорій: — включити концепції розвитку та збереження навколишнього середовища в усі навчальні програми з аналізом причин, які викликають головні глобальні загрози. При цьому особливу увагу приділити підготовці майбутніх керівників; — забезпечити участь учнів у місцевих та регіональних дослідженнях стану довкілля, включаючи питання придатності води для споживання, санітарії, харчових продуктів та екологічних наслідків використання природних ресурсів.

Крім того, у Заяві про освіту для сталого розвитку міністрів охорони довкілля (Київ 2003 р.) проголошено, що «сталий розвиток повинен бути інтегрований у всі освітні програми і, в першу чергу, програми з екології на всіх рівнях, включаючи професійну підготовку та безпервну освіту» [6, с. 18].

Таким чином, можна сформулювати приблизну мету ОСР як опанування громадянами всіх вікових категорій навичками ідентифікації об'єктивно існуючих екологічних обмежень економічного розвитку та адаптації до них соціуму.

Освіта для сталого розвитку повинна сприяти засвоєнню знань, умінь та переконань, які дають змогу ухвалювати та впроваджувати рішення на місцевому та глобальному рівнях, спрямовані на підвищення якісного рівня життя, що не загрожують можливостям наступних поколінь задовольняти свої потреби.

З викладеного вище об'єктивно впливають роль екологічної освіти як основи, «стартового майданчика» для ОСР та тісний взаємозв'язок між ними. Саме тому в документах робочої групи СЕК ООН з розробки Стратегії ОСР заявлено, що вона «спирається на міжнародні угоди про розвиток екологічної освіти Белградську хартію (1975 р.). Тбіліську декларацію (1977 р.). Салонікську декларацію (1997 р.). У зв'язку з неусталеністю концепції ОСР пріоритет у розвитку ОСР у різних країнах віддається різним секторам. Так у Великій Британії першочерговими завданнями вважаються місцеві ініціативи, практична діяльність. Велику роль тут відіграють школа, додаткова освіта, взаємодія між різними секторами суспільства, а також приватний сектор. Аналогічна картина з більшим акцентом на екологічні аспекти спостерігається

у країнах Північної ради. У Російській Федерації провідну роль відіграє вища школа за активної підтримки неурядових громадських організацій (НГО).

В Україні так склалося, що освіта для сталого розвитку розвивається на базі екологічної освіти, в якій суттєву роль відіграють загальна середня та позашкільна освіта, вища освіта і просвіта населення через НГО та засоби масової інформації. Тому в доповіді про стан розвитку ОСР в Україні багато уваги приділяється саме екологічній освіті, яка є «найважливішим складовим елементом ОСР, її предметною та концептуальною основою» [7, с. 42].

Але освіта для сталого розвитку значно ширша за власне екологічну освіту. Наведемо дві головних відмінності. По-перше. ОСР це методологічні цільові настанови, спрямовані на становлення освіти нового типу. По-друге, ОСР не є особливою «вертикально» організованою освітньою системою, як, наприклад, математична, фізична, хімічна, екологічна освіта. Цей вид освіти скоріше є новою формою «освіти, що проникає» або «пронизує» практично всі галузі освіти (природничу, гуманітарну та технічну). Тобто цей процес можна розглядати як горизонтальну диференціацію ОСР, на відміну від вертикальної диференціації, яка збігається з вертикальною диференціацією самої системи освіти (дошкільна освіта та виховання, загальна середня освіта, позашкільна освіта, професійно-технічна освіта, вища освіта, післядипломна освіта, освіта для дорослих, неформальна освіта та просвіта).

При цьому становленні освіти для сталого розвитку спирається на міжнародні угоди у галузі освіти й у першу чергу, на Дакарські рамки дій (1999 р.). Софійську декларацію про освіту для дорослих (2002 р.). Міжнародну програму роботи у сфері освіти, інформування громадськості і підготовки кадрів. КУР ООН (1996 р.) та інші документи, в яких піднімається проблема необхідності змін у базових основах сучасної освіти.

Ця трансформація цілей політики та практики потребує необхідних змін багатьох змістовних та методичних принципів освіти, які повинні бути враховані при становленні освіти для сталого розвитку.

У «Порядку денному на XXI століття» у розділі, присвяченому освіті для сталого розвитку, наведені головні напрями формування ОСР: — розробка навчальних програм для випускників шкіл та університетів, які допоможуть їм працевлаштуватися та отримувати стабільні доходи: — заохочення всіх секторів суспільства, включаючи промисловість, університети, урядові, державні установи та неурядові громадські

організації, до підготовки фахівців у сфері раціонального використання ресурсів навколишнього середовища; — забезпечення місцевих громад підготовленими технічними спеціалістами з числа місцевих мешканців для вирішення завдань, пов'язаних з охороною навколишнього середовища; — співпраця із засобами масової інформації, театральними групами, представниками розважальної та рекламної індустрії для заохочення активної участі населення в обговоренні проблем навколишнього середовища; — «використання в системі освіти та підготовки фахівців досвіду зрозумілих проблем сталого розвитку корінними народами країни» [8, с. 55].

В Україні поширюється розуміння того, що розбудова ОСР має сприяти становленню нового складу мислення, за якого всі соціально-економічні та соціально-екологічні процеси та явища повинні розглядатися з урахуванням принципів сталості та обережності. Оцінка дійсності з такої позиції має відображатися у поступках, соціальних стратегіях та проектах їх реалізації.

Свідченням цього є те, що Міністерство освіти і науки України підтримує розширення ділових контактів із багатьма урядовими і неурядовими організаціями, програмами і фондами, такими як: Європейський Союз. Європейський фонд освіти. Рада Європи. ПРОТОН. ЮНЕСКО. Британська рада, Інформаційне агентство США, Корпус Миру, Айрекс, Німецька служба академічних обмінів (ДААД) Фонд Фулбрайга. Фонд «Відродження», Французький культурний центр. Німецький культурний центр, товариство Карла Дуйсберга, Канадське агентство з міжнародного розвитку, програмами «Темпус», «Здмунда Маскі», «Акт на підтримку свободи», «Шкільні обміни», АКСЕЛЗ та ін. В Україні працює 12 кафедр та 55 асоційованих шкіл ЮНЕСКО.

Найвагомішими міжнародними організаціями, з якими співпрацює Міністерство освіти і науки України з метою втілення завдань сталого розвитку, є Програма розвитку ООН (ПРООН), Британська Рада та Агентство США з міжнародного розвитку.

Так, наприклад, у 2004 р. започатковано пілотний проєкт. Муніципальну програму сталого розвитку ПРООН, завданням якого стали розвиток демократичного прозорого механізму локалізації принципів сталого розвитку і демонстрація ефективності громадсько-приватного партнерства для вирішення низки місцевих проблем соціального, економічного та екологічного характеру. Суб'єктами Програми стали, в тому числі, й освітні установи міст Івано-Франківська. Рівного, Житомира. Миколаєва. Галича та Новоград-Волинського.

Особливої уваги заслуговує проект «Освітня політика та освіта «рівний □ рівному», що реалізується за підтримки ПРООН. Мета проекту, як зазначає В. М. Боголюбов, полягає у «сприянні сталому розвитку суспільства шляхом покращання якості освіти та створення демократичного освітнього простору. Проект складається з двох компонентів: освітня політика (управління освітою, зміст освіти, моніторинг якості освіти) та освіта «рівний рівному» [9, с. 666].

За підтримки Британської ради у 2005 р. був виданий перший навчальний посібник для вищих навчальних закладів з питань сталого розвитку — «Основи стійкого розвитку» [10, с. 58].

Ще одним яскравим прикладом співробітництва в цьому контексті є реалізація проекту міністерства і Світового Банку «Рівний доступ до якісної освіти в Україні», що сприяє забезпеченню для всіх учнів □ як у сільських, так і в міських місцевостях рівного доступу до шкільної освіти, вдосконаленню умов для викладання та навчання програм, що відповідають зростаючим потребам населення України.

У рамках освітніх проектів Європейського Союзу «Темпус» і «Еразмус Мундус» на базі Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» проведено міжнародну школу-семінар, де викладачами провідних європейських університетів прочитано одночасно як для українських студентів, так і для студентів Латинської Америки і Китаю інтегрований курс зі сталого розвитку, що складався з більш ніж 30 лекцій. Основною метою цього заходу стали поширення серед студентської молоді знань щодо сталого розвитку, необхідність надання при підготовці інженерів не тільки технічних і технологічних знань, а й позитивного і негативного впливу технологій на розвиток суспільства. За результатами проведення міжнародних курсів планується поширити їх проведення в усіх провідних університетах України.

Список використаних джерел:

1. Декларация Рио по окружающей среде и развитию // Ойкумена (Український екологічний вісник). — 1992. — № 3. — С. 23–25.
2. Дергачова В. В. Концептуальні засади сталого розвитку як основа соціально-економічного розвитку регіонів України / В. В. Дергачова // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. — 2004. — С. 230–235.
3. Бідзюра І. Філософське обґрунтування ідеї сталого розвитку / І. Бідзюра // Людина і політика. — 2004. — №3. — С. 130–136.

4. Перелет Р. А. Переход к эре устойчивого развития / Р. А. Перелет // Россия в окружающем мире: 2003 (Аналитический ежегодник). — М.: Изд-во МНЭПУ, 2003. — С. 10–31.
5. Підліснюк В. Сталій розвиток суспільства: роль освіти. Путівник / В. Підліснюк, І. Рудик, В. Кириленко, І. Вишенська, О. Маслюківська. — К.: Видавництво СПД «Ковальчук», 2005. — 88 с.
6. Программа действий: Повестка дня на 21 век и др. документы конференции в Рио-де-Жанейро / Сост. М. Китинг. — Женева. Центр «За наше общее будущее», 1993. — 70 с.
7. Про затвердження Положення про Всеукраїнські учнівські Інтернет-олімпіади: наказ МОНМС України від 11 червня 2012 року № 671 // Відкритий урок. Розробки, технології, досвід. — 2012. — №7–8. — С. 6.
8. Кисельов М. М. Національне буття серед екологічних реалій / М. М. Кисельов, Ф. М. Канак. — К.: Тандем, 2000. — 320 с.
9. **Боголюбов В. М. Концептуальні підходи до формування освіти для сталого розвитку / В. М. Боголюбов // Збірник наукових статей «III-го Всеукраїнського з'їзду екологів з міжнародною участю». — Вінниця, 2011. — Т. 2. — С. 665–667.**
10. Мельник Л. Г. Основи стійкого розвитку: [навч. посіб.] / За заг. ред. Л. Г. Мельника. — Суми: Університетська книга, 2005. — 654 с.

Стаття надійшла до редакції 18.01.2015 р.

Попова И. В. Международные соглашения по экологическому образованию и воспитанию для устойчивого развития

Обращается особое внимание на то, что образование является основополагающим элементом устойчивого развития, обеспечивая личности возможность воплотить в жизнь собственные представления об обществе. Одновременно экологическое образование для устойчивого развития должна способствовать воспитанию личности нового склада мышления, при котором все социально-экономические и социально-экологические проблемы должны решаться на основе заботливости и осмотрительности.

Ключевые слова: устойчивое развитие, экологическое образование, экологическое воспитание.

Popova I.V. International Agreements on Ecological Education for Sustainable Development

They pay special attention to the fact that education is a fundamental element of sustainable development, providing the individual with an opportunity to implement their own ideas about society. At the same time environmental education for sustainable development should contribute to the education of the personality of the new way thinking in which all social-economic, social-environmental issues should be resolved on the basis of due care and diligence.

Keywords: sustainable development, environmental education, environmental education.